

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֵמְדָּה יָמִים

HEMDAT YAMIM

פְּרֻשֶׁת הַשְּׁבוּעַ חַיֵּי שָׂרָה תשפ"א

מה שאול דוד עושים בפרשת בראשית? (5 סוף)

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

למה כל האדמו"רים-הצדיקים עולים לתורה תמיד בעליית שישי? כך הבהרנו! כי יוסף הצדיק – צדיק יסוד עולם, הוא ה'שישי'. ונעבור עתה לדוד המלך.

במבט ראשון נראה כי דוד היה צעיר בניו של ישי, כך הוא גם מוגדר בספר שמואל (כמבואר בהמשך דברינו), אבל בספר דברי הימים הוא מכונה בשם "דָּוִד הַשְּׁבַעִי" (דהיי"א ב, טו). גם לפי המדרש דוד קשור בטבורו למספר שבע בדרכים רבות: הוא נולד בחג שבועות שחל בשבת, ונפטר מן העולם ביום ובמועד זה (שבת ל, ע"א). דוד חי שבעים שנה (שמו"ב ה, ז), מלך בחברון במשך שבע שנים (שם, ה) ובת שבע היא הדמות המרכזית והמשמעותית ביותר בחייו.

מידת המלכות מוגדרת כמי ש"לית ליה מגרמיה כלום" (מלכות אין לה משלה כלום), וחכמי האמת קישרו בין המדרש שהבאנו בדברינו לפרשת בראשית ובין הגדרה זו, וזו לשונם: "אתקיים (אדם הראשון התקיים) יומא חד (יום אחד) דאיהו אלף שנין (שהוא אלף שנים) בר אינון שבעים שנים (חוץ מאותם שבעים שנה) דמסר ליה לדוד מלכא דלא הוה ליה מגרמיה כלום (שנתן לדוד המלך, שלא היה לו משלו כלום)".

גם חז"ל במסכת חולין (פט, ע"א) מנו את דוד כאחד משלושה שאין להם משלהם כלום, כלומר שזכו לגדולה ונשארו ענווים, וזו לשונם: "לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו', אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: חושקני בכם, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם – אמר לפני: 'ואנכי עפר ואפר' (בראשית יח, כז); למשה ואהרן – אמר: 'ונחננו מה' (שמות טז, ז), לדוד – אמר 'ואנכי תולעת ולא איש' (תהילים כב, ז)". לכן, כל כך מתאים שהוא הדבר, שהכתוב מכנה את דוד "הַקָּטָן" פעמיים: "וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֵל יִשְׂרָאֵל הֲתַמּוּ הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר עוֹד שָׂאֵר הַקָּטָן וְהִנֵּה רֵעָה בְּצֹאן" (שמו"א טז, יא), "וְדָוִד הוּא הַקָּטָן וְשִׁלְשָׁה הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרַי שְׂאוּל" (שם יז, יד).

מול דוד ניצב שאול, שהוא אמנם בן לשבט בנימין, אבל גם בנימין על שבט יוסף יחשב. כך מפורש גם בכתוב המגדיר את שמעי בן גרא הבא ממשפחת שאול בן הימיני כ"ראשון לְכָל בֵּית יוֹסֵף" (שמו"ב יט, כא), גם המדרש חוזר על רעיון זה בכמה דרכים. על פי המדרש, בנימין קרא לכל בניו על שם המאורעות שאירעו ליוסף אחיו, וזו לשון המדרש בקיצור: "אמר לו: משמותן של פְּנֵי אתה יכול לידע כמה אני מחבבו (את יוסף), שהוצאתי שמותן על מה שאירע לו. אמר לו: ומה שמותן של בניך? אמר לו: למה בלע? אמר לו: על ידי שנבלע אחי ממני, ובכר שהיה בכור לאמי..." (תנחומא [בבובר] פרשת ויגש, סימן ז). הגמרא במסכת סוטה (לו, ע"ב) מרחיבה ומעמיקה עוד את הקשר בין יוסף ובנימין: "תניא: היה ראוי יוסף לצאת ממנו י"ב שבטים כדרך שיצאו מיעקב אביו, שנאמר: 'אלה תולדות יעקב יוסף', אלא שיצא שכבת זרעו מבין ציפורני ידיו; ואף על פי כן יצאו מבנימין אחיו, וכולן נקראו על שמו, שנאמר: 'ובני בנימין בלע ובכר ואשב'ל וגו'..." על פי דברי חז"ל אלו, בניו של בנימין היו אמורים להיות בניו של יוסף! לאור האמור, ניתן לומר כי שאול מייצג את הצד של יוסף, ואילו דוד מייצג את הצד של יהודה, ומשיח בן יוסף קודם למשיח בן דוד ומכין לו את הקרקע. יום ששי מכין לשבת. שאול קשור בטבורו לאדם שנברא ביום ששי בצלם אלהים, דוד הוא זה שמתואר בסיפור הבריאה השני. שניהם מכונים בכתוב אדם ושניהם מופיעים בפרשת בראשית.

יתרונן של שאול, ה"צדיק הגמור", "צדיק יסוד עולם", הפך לו לרועץ עם נפילתו בחטא הראשון: "שאול באחת – ועלתה לו"; לעומתו, דוד, גם אם ייפול פעמיים ואפילו שבע פעמים, אם יחזור בתשובה, יוכל לקום ולהמשיך הלאה במשימה המוטלת על כתפיו, ולכן "דוד בשתיים – ולא עלתה לו".

הבה נתפלל כי נזכה למנהיגים ענווים כמו דוד המלך, מנהיגים שגם אם טעו, יודעים להכיר בחטאם ולשוב בתשובה ובכך לרומם את קרן ישראל. נסיים באיחולי בריאות איתנה לכל אחינו בית ישראל, יחד עם כל אזרחי העולם הרוצים בטובתם.

<p>לעיני ר' אליהו כרמל ז"ל חי' באייר תשע"ו</p>	<p>לעיני הרב ישראל רוזן זצ"ל י"ג בחשוון תשע"ח</p>	<p>לעיני מרת ניטָה (נ' באב) ור' אברהם קליין (י"ח באייר) ז"ל</p>	<p>לעיני ר' מאיר וגב' שרה ברבפול ז"ל (שרה - ט"ז בטבת תשי"ף)</p>	<p>לעיני הרב אשר וסרטיל ז"ל ט' בכסלו תשס"ט</p>
<p>לעיני מרת שרה ונגרובסקי ז"ה בת ר' משה זאב י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לעיני הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' י' באייר תשע"א</p>	<p>לעיני הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' ט' בתשרי תשע"ו</p>	<p>לעיני מר משה וסרצוג ז"ל לעיני חבר הנהלת 'ארץ חמדה' כי בתשרי תשפ"א</p>	<p>לעיני מר שמואל ואסתר שמש ז"ל לעיני חבר הנהלת 'ארץ חמדה' י"ז בסיוון תשע"ד</p>
<p>לעיני מרת טובה גיטל בת שלמה זלמן גרינפלד ז"ל. גיבורה, ניצולת שואה וצדיקה שהעמידה דור ישרים יבירך</p>		<p>לעיני מרים שטרן ע"ה נלב"ע חי' באב תשע"ט</p>		<p>לעיני חנה צדיק ע"ה נלב"ע י"ט בתשרי תשפ"א</p>

לעיני הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל

אדם שחזר בו מהבטחתו להעביר את שכרו לעמותה

ארץ חמדה גזית ירושלים / אדר א' תשע"ו / תיק מס' 76002

דיינים:

הרב משה ארנרייך, הרב דניאל מן, הרב מבורך טויטו

המקרה בקצרה:

הנתבעת היא עמותה המפעילה גרעין תורני, הנתבע הוא תושב העיר שמוסר שיעורים, ובנוסף גם עובד עבור הנתבעת. הנתבע מקבל מגורם מסוים כסף כשכר על שיעורים שהוא מעביר ובין הצדדים מחלוקת למי הכסף אמור להגיע. לטענת הנתבעת השכר שקיבל הנתבע הוא בסך 12,000 ₪, עבור תשע"ה, ועוד 6,000 ₪ עבור תשע"ג-תשע"ד. לטענתה, השכר מגיע לה משום שהיה בין הצדדים הסכם שקבע שעל הנתבע להעביר את הכספים אל הנתבעת. לטענת הנתבע השכר שקיבל הוא בסך 3,700 ₪ בלבד, והוא מגיע לו. לטענת הנתבע הוא אכן התכוון לתת את הכסף לגרעין, אלא שאין תוקף מחייב לכוונה זו משום שהגרעין לא נחשב להקדש, ולכן אמירה אינה יוצרת התחייבות. בנוסף הסכמתו לתרום את הכסף היתה על דעת זה שישררו בין הגרעין לבניו יחסים תקינים, ובסופו של דבר זה לא מה שקרה.

פסק הדין:

הנתבע פטור מלשלם לתובעת תשלום, ראוי שהנתבע יחשוב האם עליו לשלם חלק מהתשלום לתובעת.

נימוקים בקצרה:

1. תוקף אמירת הנתבע שייתן את הכסף שקיבל לתובעת

הרמב"ם (מכירה פרק יא, הלכה טו) והשולחן ערוך (ח"מ מ, א) מונים שלוש דרכים שבהם אדם מתחייב בדיבור בלבד: א. כשאמר לשני אנשים להיות עדים על התחייבותו. ב. כשהתחייב בשטר. ג. כשהודה על קיומו של חוב בשטר. במקרה דנן, התחייבות הנתבע לא נעשתה באחת משלוש דרכים אלו, ולכן היא לא חלה. בנוסף אין לראות את התחייבות הנתבע כהתחייבות שבין מעסיק ועובד, שחלה בלי מעשה קניין (שולחן ערוך ח"מ שלג, ב) משום שתביעת הנתבעת לא התבססה על יחסי עובד ומעביד, לכן אין אמירת הנתבע מחייבת.

2. השפעת ההתנהלות של הנתבעת בעבר על ההתחייבות

התובעת טוענת שכיון שבגרעין נהוג שההתחייבויות הן בעל פה, הרי שהן מחייבות גם באופן זה. בגמרא (בבא מציעא עד ע"א) נאמר שבמקום בו יש מנהג לקנות במעשה קניין שאינו מופיע בהלכה, הרי שיש תוקף למעשה קניין זה, וכך גם נפסק בשולחן ערוך (ח"מ רא, א). אלא ששם מדובר במקרה שזהו מנהג המדינה, ולא באופן שכך נהגו אנשים מעטים השותפים בגרעין. בנוסף, לא ניתן לקנות בדיבור בלי מעשה, ולדעות מסוימות ניתן לעשות כך כשכל עם ישראל נוהג כך, מה שלא קיים כאן. לפיכך, טענה זו נדחתה.

3. חיוב מדין הסתמכות

התובעת טענה שהיא התכוונה לממן העסקה של אדם אחר, מהכסף שאותו יעביר לה הנתבע. במקרה של אדם שגרם לחברו הוצאות על סמך אמירתו שהוא יבוא אחריו לבית הדין במקום רחוק, כתב הרמ"א (ח"מ יד, ה) שיש לחייב את האומר בהוצאות שהוציא חברו. אולם, במקרה זה, נראה שאין מקום לחיוב. זאת, משום שהסתמכות מוגדרת כתביעה נזיקית (עיינו פד"ר ג, עמ' 28-34) וממילא במקרה זה בו לא נגרם לנתבעת נזק התובע פטור. שהרי הנתבעת מודה שהיא העסיקה עובד שנתן לה תפוקה, אלא שהיא חשבה שכספו של הנתבע יגיע אליה וממנו ישולם הכסף. לפיכך, הנתבע פטור גם מעילת ההסתמכות.

4. חיוב מדין ערב

בשולחן ערוך (ח"מ קכט, ב) נפסק שאדם יכול להתחייב מדין ערב. לכאורה, היה מקום לראות את התחייבות הנתבע להעביר כספים לנתבעת שמיועדים לעבודת אדם אחר, כהתחייבות דומה. אולם, בית הדין הכריע מכמה סיבות שבמקרה דנן אין דין ערבות:

1. התובע התחייב בלשון תרומה, שאינה לשון ערבות מובהקת, ולכן אין להוציא ממנו מספק.
2. על מנת שאדם יתחייב מדין ערב, צריך שיהיה ברור שהמלווה פעל בעקבות הסכמת הערב להתחייב, במקרה זה, לא הוכחה רמת הקשר בין הכסף שהובטח על ידי התובע לבין העסקת העובד על ידי הנתבעת.
3. ערב לפני מתן מעות – הגמרא אומרת שערב משתעבד דווקא בשעה שהמלווה נותן את המעות ללווה. מדברי שו"ת הרדב"ז (סי' תרסז) נראה שערב שהתחייב לפני מתן מעות אינו מתחייב. במקרה זה, התחייבות הנתבע היתה לפני שהתובעת סיכמה עם העובד על עבודתו, ולכן אין לראות בנתבע כמי שהתחייב לתשלום שכרו של העובד.

5. האם יש חיוב לנתבע לשלם שלא יהיה "מחוסר אמנה"?

בשולחן ערוך (ח"מ רד, ז-ח) כתב שראוי שאדם יעמוד בדיבורו גם במקרה שלא נעשה מעשה קניין מחייב, ומי שלא נוהג כך הוא בגדר "מחוסר אמנה". אולם, במקרה זה, בגלל שהיחסים בין הצדדים הורעו, הנתבע אינו בגדר "מחוסר אמנה", וכמו שכתב הרמ"א (ח"מ רד, יא) שבזמן שהשתנה השער של המוצר הנמכר, אין מחויבות לקנות. הוא הדין והוא הטעם כאשר מערכת היחסים בין הצדדים הורעה, שהחובה המוסרית לעמוד בדיבור – בטלה.

6. האם לאמירתו של הנתבע יש דין של נדר צדקה?

שיטת הרמב"ם (מכירה כב, טו-יז) היא שצדקה היא כמו הקדש, ודי באמירה כדי ליצור התחייבות גם בלי מעשה קנין, וכך פסק גם השולחן ערוך (ח"מ ריב, ז). אלא ששם מדובר על נתינה לעניים, בניגוד למקרה זה שבו גרעין תורני עוסק גם בתחומים אחרים, ולכן אין דינו כדין הקדש. אין זה אומר שאסור לתרום לגרעין ממעשר כספים, אלא שלעניין התחייבות באמירה לא נחשב כצדקה.

7. האם יש בדברי הנתבע נדר למצווה?

בגמרא (נדרים ח ע"א) נאמר שאדם שאומר אשפים ואשנה פרק זה - נדר נדר לאלוקי ישראל ישנה מחלוקת הפוסקים לגבי דין זה, האם הוא חל גם כשהאדם לא אמר לשון שבועה. מכל מקום בית הדין אינו נוהג לחייב ממון כאשר בסיס החיוב אינו זכות של בעל הדין אלא מדין נדר. ובכל זאת, ראוי שהנתבע יקיים את נדרו, ויצא מכל ספק. דבר זה תקף אך ורק לגבי השנים תשע"ג-תשע"ד, אך לגבי השכר שהתקבל בשנת תשע"ה שאותו הנתבע כלל לא התכוון לתרום הוא פטור לגמרי.

למעבר לפסק הדין

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
טל שאול בן יפה ישי בן תמר מאירה בת אסתר	ניר רפאל בן רחל ברכה ישראל עמיחי בן לאה רבקה רינה בת גרונה נתנה ויקי ויקטוריה בת דייזי בתוך שאר חולי עם ישראל	ישראל בן רבקה משה בן שרה הכהן אורית בת שרה

לע"נ שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלב"ע סיון תשע"ט	לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לע"נ גב' לורין הופמן ז"ל	לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלב"ע ז' בתשרי תשע"ה	לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלב"ע כ"ד בחשוון תשע"ח
לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד				

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

היבוסי ומערת המכפלה

בספר יהושע מסופר על הערים ששבט יהודה כבשו והיו בנחלתם, ובסיום רשימת הערים כתוב: "וְאֵת הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לֹא (יוכלו) יָכְלוּ בְנֵי יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (יהושע טו, סג). מהכתיב "לא יוכלו" משמע שהיתה בעיה עקרונית שמנעה מבני יהודה לכבוש את ירושלים. וכך אכן מובא בספרי (דברים יב, יז, עב): "רבי יהושע בן קרח אומר... יכולים היו אבל אין רשאים". הספרי לא ביאר מדוע לא הורשו, אך הסבר לכך נמצא בפרקי דרבי אליעזר (חורב, פרק לה. ומשם הובא גם בילקוט שמעוני וירא רמז פב ויהושע רמז כח):

"ר' יהודה אומר... אברהם כרת ברית עם עמי הארץ, כשנגלו עליו המלאכים היה סבור שהם אורחי הארץ ורץ לקראתם ורצה לעשות להם סעודה גדולה ואמר לשרה לעשות להם סעודה גדולה... ורץ להביא בן בקר וברח מלפניו בן הבקר ונכנס למערת המכפלה, ונכנס אברהם אחריו ומצא שם אדם הראשון ועזרו (חזה) שוכבים על המטות וישנים ונירות דולקות עליהן וריח טוב עליהם כריח ניחוח, לפיכך חמד המערה לאחוזת קבר. אמר לבני יבוס לקנות מהם את מערת המכפלה במכר טוב בזהב ובכתב לאחוזת קבר עולם, וכי יבוסים היו והלא חתיים היו אלא [על שם] עיר יבוס נקרא יבוסים, ולא קבלו האנשים עליהם. התחיל כורע ומשתחוה אליהם, שני וישתחו אברהם לפני עם הארץ, אמרו אנו יודעים שעתיד הקב"ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה, כרות עמנו שבועה שאין ישראל יורשים את עיר יבוס כי אם ברצונם. ואחר כך קנה את המכפלה במכר זהב ובכתב עולם לאחוזת עולם [ושנאמר] וישמע אברהם אל עפרון. מה עשו אנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידו אותם ברחוב העיר וכתבו עליהם שבועת אברהם, וכשבאו ישראל רצו להכנס בעיר היבוסי ולא היה יכול מפני ברית אברהם, שנאמר זאת היבוסי יושבי ירושלים..."

כידוע, בפרשת חיי-שרה מסופר שכאשר שרה נפטרה אברהם רצה לקנות את מערת המכפלה מאת בני חת, והתורה מאריכה בפרטי המשא ומתן ומדגישה שאברהם רצה את הסכמת בני חת לקניית המערה. פרקי דרבי אליעזר מוסיף שבני חת האלו היו גם היבוסי יושב ירושלים. ואברהם התחייב להם שבניו לא יירשו את העיר יבוס בלא הסכמתם. דברי המדרש נראים דחוקים, שהרי מהכתוב משמע שאברהם קנה את מערת המכפלה שבחברון מבני חת שהיו תושבי חברון, ולא מבני חת שהיו בירושלים ונקראו יבוסי, וצריך להעמיק בכוונת מדרש זה.

מי לא הוריש את היבוסי

כדי להעמיק בענין, צריך לשים לב לקשיים נוספים בענין היבוסי. בספר שופטים כאשר מתארים את כיבושי יהודה מתעלמים מהאמור בספר יהושע שבני יהודה לא הורישו את היבוסי, ומספרים שבני בנימין הם אלו שלא הורישו את היבוסי (שופטים פרק א, יח-כא)

"וילכד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה ואת עקרון ואת גבולה: ויהי ד' את יהודה וירש את הקר פי לא להוריש את ישיבי העמק כי רכב ברזל להם: ... ואת היבוס ישב ירושלם לא הורישו בני בנימן וישב היבוס את בני בנימן בירושלם עד היום הזה:"

פרשייה זו אומרת דרשני! בתחילתה נאמר שיהודה' לכד את הערים עזה אשקלון ועקרון. ידוע שהערים האלו נמצאות בעמק (מישור), והרי מייד בסמוך משמע שהערים שבעמק לא נלכדו בפועל: "ויהי ד' את יהודה וירש את הקר פי לא להוריש את ישיבי העמק כי רכב ברזל להם". תרגום יונתן שם מרמז לפתרון הסתירה, ומרמז שפסוק יח מתייחס לאדם פרטי בשם "יהודה"; ואלו פסוק יט מתייחס ל"שבט יהודה".! הסוגיה במסכת תמורה (דף טז, א) מרחיבה מעט בכוונת התרגום: "תנא, הוא עתניאל הוא יעבץ, ומה שמו - יהודה אחי שמעון שמו". הסוגיה מרמזת, שבמקומות שתרגום יונתן השאיר את השם "יהודה" ללא שינוי - מדובר באדם פרטי שנקרא גם בשם עתניאל. ומבואר בסוגיה שעתניאל היה אדם שלמד תורה, ולא התפתה לתאוות העולם; ושהוא פתח ישיבה, שתלמידיה פרו מענייני העולם הזה והיו עמלים רק בתורה ובתפילה. תרגום יונתן מרמז שעתניאל ("יהודה" 'הצדיק') לכד בקרב הרוחני בשמים - גם את ערי העמק (עזה אשקלון ועקרון) ואת האזור הסמוך להם. אולם לאחר מכן שבט יהודה (=דבית יהודה) חטאו, ולכן הם לא הצליחו לממש את כל הנצחון הרוחני שלו בפועל.

ומייד בהמשך מזכיר הכתוב בקיצור את חוסר ההצלחה של בני בנימן להוריש את היבוס, ומשמע שלפי ראייתו הרוחנית של יהודה (=עתניאל) הסיבה לכך היא פשוטה ואינה מצריכה הצטדקות. והיא משום ש'צדיק' אחר שהוא ניגודי לו, צדיק שמסמל את 'בנימין' לא הצליח לגבור על היבוס בקרב רוחני בשמים וממילא פשוט ש'בני בנימן' לא הצליחו להוריש אותם גם בארץ מהעיר יבוס שלמטה. הבנה זו מקבלת סיוע מנבואת זכריה וכדלקמן.

היבוס נבואת זכריה

זכריה (ט, ה-ז) מנבא מה יעלה בסופן של ערי הפלישתים בבוא גאולת ישראל:

"תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד ועקרון כי הביש מבטה ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב: ... והסרת דמיו מפיו ושקצו מבין שניו ונשארו גם הוא לאלהינו והיה כאלף ביהודה ועקרון ביבוס:"

זכריה מזכיר את אשקלון עזה ועקרון, וגם את העיר יבוס וכפי שהן נזכרות בסמיכות בפרשיה שבספר שופטים, ונראה שאותה פרשיה עומדת לנגד עיניו בעת שהוא מנבא על הגאולה העתידה. זכריה מנבא שבגאולת ישראל יאבדו הפלישתים את המלכות שהיתה להם, והפלישתים יפסיקו אז להציק לעם ישראל ויפסיקו לעבוד עבודה זרה (רש"י). והפלישתים שיישאו יהיה ליבם נכון לה', ויהיו כמו שאר בני הנכר הנלוים אל ד' שנאמר עליהם 'והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפילתי', והם יהיו אז כמו האלוף וכגדול שביהודה (רד"ק). והמשך הכתוב שם "ועקרון ביבוס" משמעותו שהפלישתים שיישאו בה יהיו חסידים ונקיי הדעת כאנשי יבוס שהיא ירושלים (אברבנאל, מצודות). ומכך שזכריה בחר לקרוא לירושלים בשמה הקדום יבוס (וכפי שהיא נקראת בספר שופטים) נראה שהוא פירש שהיבוס יושבי ירושלים היו גויים חסידים ונקיי הדעת, וזו הסיבה שבני בנימן (ואילו לפי ספר יהושע בני יהודה) לא יכלו להוריש אותם. כלומר, היבוס יושבי ירושלים טענו כלפי בני בנימן וכלפי בני יהודה שאין להם הצדקה לגרש אותם מירושלים, מכיוון שהם גויים חסידים אומות העולם. וכל עוד שבני יהודה או בני בנימן לא יוכיחו שיש להם יתרון עליהם, הם לא יפנו עבורם את יבוס. וזכריה מנבא שכך יהיה גם דין הפלישתים החסידים שיישאו לעתיד לבוא במחוזות הפלישתים. ונראה שלהבנה זו שעולה מנבואת זכריה שהיבוס שבירושלים היו גויים חסידים רמז פרקי דרבי אליעזר, וכדלקמן.

הקשר בין בני חת שבחברון לבין היבוס שבירושלים

כאמור, קשה להבין כפשוטם את דברי המדרש שבני חת שבחברון הם בעצם היבוס שבירושלים. אך לפי מה ששמע מנבואת זכריה שהגויים שגרו ביבוס היו גויים חסידים, נראה שהקשר שבין בני חת שבחברון לבין היבוס שבירושלים הוא קשר מהותי, שבשני המקרים מדובר בגויים חסידים. ונראה שלכך בעצם רמז פרקי דרבי אליעזר. מתיאור קניית מערת המכפלה עולה שבני חת שבחברון היו אנשים מאמינים באל אחד והם הכירו במעלתו של אברהם אבינו, כאמור (בראשית כג, ה-ו): "וינענו בני חת את אברהם לאמר לו: שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבר את מתך...". דווקא העובדה שמדובר באנשים שמאמינים באל אחד, הצריכה את אברהם להפוך את קניית המערה לענין ציבורי, ולא רק לענין פרטי שבינו לבין עפרון החתי. ומשום שמדובר היה בשאלה מי יהיה הינשיא שממשך את דרכו של אדם הראשון שנברא על ידי האל האחד. ואברהם רצה שהמאמינים יסכימו שאברהם ושרה וצאצאיהם הם הינשיאים שממשיכים את דרכו של אדם הראשון, וראוי שהם וצאצאיהם ייקברו במערה שנקברו בה אדם וחווה. ושלא יבוא יום שהמאמינים באל אחד יחליטו שדמויות אחרות הם הראויות לייצג אותם, וחס ושלום להיות במקומם במערת המכפלה יחד עם אדם וחווה.

ולשיטת המדרש אותם החתים שהיו גויים חסידים לא הסכימו מתחילה, ורק לאחר שאברהם התחנן הם הסכימו, ובתנאי שצאצאיו של אברהם לא יוציאו את יבוס (ירושלים) מיד גויים חסידים אלא בהסכמתם. חשיבותה של יבוס היא מפני המסורת המובאת גם ברמב"ם (בית הבחירה ב, ב): "ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה (*היבוס) הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא ומשם נברא, אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא". כלומר, הגויים החסידים רצו שתישאר בידם אחיזה, שגם הם נחשבים לינשיאים שממשיכים את דרכו של אדם הראשון, ולכן הם דרשו שתישאר בידם האחיזה במקום שממנו נברא אדם הראשון (במקום שנקרא 'יבוס'), ושהמקום הזה לא ינטל מהם אלא בהסכמתם.

במה זכה אברהם במעלת מערת המכפלה

אדם הראשון כלל בתוכו שתי נשמות מרכזיות, נשמות שהן משורש דויד המלך (משיח בן דויד) שמסמל את העיסוק בתורה, ונשמות שהן משורש יוסף הצדיק (משיח בן יוסף) שמסמל את העיסוק בגמילות חסדים. החתיים שבחברון הכירו בכך שאברהם אבינו כולל בתוכו את שני הנשמות המרכזיות האלו, ולכן הוא ראוי להיות ממשיכו של אדם הראשון. דבר זה מתברר בתחילת פרשת וירא בעת שאברהם נמצא באלוני ממרא שבחברון, כאשר ד' מתגלה אליו במחזה נבואי במדרגה גבוהה מאוד. תוך כדי התענוג הרוחני הגבוה שבמדרגה זו אברהם רואה דמויות שנראות כגויים עמי הארץ, והוא מוותר על ההישארות במדרגתו הגבוהה ומעדיף לעסוק באופן זמני במה שנראה בעיניו כהכנסת אורחים גויים. ופרקי דרבי אליעזר

מבאר שבכך כרת אברהם אבינו ברית עם עמי הארץ. וידוע שעמי הארץ הסמוכים באותה העת לאברהם היו הגויים שבסביבות אלוני ממרא היא חברון ששם שהה אברהם בעת המחזה, והם אלו שמוזכרים בהמשך (בפרשת חיי שרה) בתור בני חת שמוכרים לאברהם את מערת המכפלה. במחזה של הכנסת האורחים בחברון, אברהם גילה שיש בו את שני הצדדים, הצד של משיח בן דויד והצד של משיח בן יוסף. בתחילה הוא היה במדרגה נבואית גבוהה מאוד שמתאימה למשיח בן דויד, אך הוא העדיף לרדת ממנה ולעסוק באופן זמני בענייני העולם הזה ששייכים גם לגויים, וכדי לקרב את הגויים לעבודת הבורא, והוא הצד שמתאים למשיח בן יוסף. ומתברר שדבר זה נמשך גם בחיי היום-יום של אברהם באלוני ממרא שבחברון, וכפי שבני חת אומרים לו **"נְשִׂיא אֱלֹהִים אֵתָה בְּתוֹכְנוּ"**, מצד אחד הם חשים שמדרגתו הרוחנית של אברהם היא גבוהה מאוד (מדרגת משיח בן דויד) **"נְשִׂיא אֱלֹהִים אֵתָה"**, ומצד שני הם חשים שאברהם אבינו מעורב איתם בדעת ומקרב אותם לאמונה בבורא עולם – **"בְּתוֹכְנוּ"** (מדרגת משיח בן יוסף).

כיצד התגלתה מערת המכפלה לאברהם

זכור, במחזה הכנסת האורחים אברהם שהה במדרגה גבוהה ביותר עם הקב"ה, אך הוא הפסיק דיבור זה וירד ממדרגתו הגבוהה כדי לעסוק בהכנסת אורחים: "גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה" (שבת קכז, א). הספור זה מתאים גם כסמל לספור חיינו של יוסף הצדיק. בתחילה הוא היה במדרגה גבוהה של תלמיד חכם שמקבל את סודות התורה מאביו ("בן זקונים", מדרש תנחומא), אך אחר כך (בעקבות מאורעות חיינו) הוא עסק בקירוב גויים לעבודת ה', וכמו כן הוא עסק בהשגת פרנסה ומזון לעולם ובכלל זה לאחיו. פרקי דרבי אליעזר מוסיף שתוך כדי הכנסת האורחים רדף אברהם אחרי 'בן בקר' ואז התגלתה לו מערת המכפלה. 'בן בקר' הוא סמל של יוסף הצדיק ('בְּכֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ'). צרוף כל המאורעות הסמליים האלו מגלה, שיש באברהם אבינו ובשרה אמנו (שהתבקשה לסייע בהכנסת האורחים) את הצד של נשמות 'יהודה הצדיק' (משיח בן דויד) ושל נשמות 'יוסף הצדיק', ולכן אברהם ושרה זכאים להיקבר במערת המכפלה ששם קבורים אדם וחוה.

מדוע לא יכלו בני בנימין או בני יהודה לגרש את היבوسی

כאמור לעיל, הגויים חסידי אומות העולם הסכימו לוותר על אחיזתם במקום הקבורה של אדם הראשון בתנאי שישאירו בידם את יבוס שהיא מקום יצירתו של אדם הראשון, ושיבוס לא תילקח מידם אלא בהסכמתם. ולכך מרמזות הפרשיות שבספר שופטים ובספר יהושע.

כפי שנאמר לעיל, בספר שופטים מרומז ש'בני בנימין' לא הורישו את היבוס מירושלים, משום שהם לא הצליחו להוכיח ליבוסים שיש להם יתרון רוחני עליהם. שבת בנימין קשורים בעיקר לעולם העשיה ולא לתורה, וכפי שהדבר מתגלה בהמשך אצל שאול המלך שבא מבנימין, אשר גם לאחר שנמשח למלך הוא המשיך לעסק בחריש באמצעות בקר, ושלח 'בקר מנותח' כסמל לאיום (שמואל א יא, ה-ז), ושר חשוב שלו נקרא 'אֶבְיָר הָרְעִים' (שמואל א כא, ח), ובתו מיכל נקראה גם בשם 'עֵגְלָה' (רש"י לשמואל ב ג, ה). סמלים אלו קשורים ל'בקר' שהוא סימלו של משיח בן יוסף, ומאידך לא נזכר אצל שאול המלך הצד התורני, ואדרבא נאמר לגביו שהוא לא דרש את ארון ד' (דברי הימים א יג, ג), וידוע שהארון מסמל את התורה. אך גם היבוסים שהיו גויים חסידי עסקו ביישוב העולם (וכפי שמתגלה בהמשך בגורן ארוונה, שגם לארוונה היבוסים יש בקר וכלי בקר) ולכן לא הסכימו היבוסים שלבני בנימין יש יתרון עליהם, והם לא הסכימו לפנות עבורם את יבוס. זהו המסר שנכתב בפרק א בספר שופטים, כאשר אותו הפרק מלוקט מתוך ספר נבואה שנכתב לפי ראייתו הנבואית והרוחנית של 'יהודה הצדיק' שהוא עתניאל שעסק אך ורק בתורה.

ומאידך, בספר יהושע שחובר על ידי יהושע, יהושע מתייחס לראייתו הרוחנית של עתניאל, והוא כותב בספרו שאדרבא 'בני יהודה' הם אלו שלא יכלו לגבור על פני היבוסים ולהורישם. כזכור, בפרקי דרבי אליעזר מתבאר שאברהם זכה במערת המכפלה (ולהיות ממשיכם של 'אדם וחוה') דווקא כאשר החליט לוותר על מדרגתו הנבואית הגבוהה ולעסוק בהכנסת אורחים שכרוכה בין השאר ברדיפה אחר ה'בקר'. ואילו עתניאל ('יהודה הצדיק') ותלמידיו ('בני יהודה') שמעדיפים להתנתק מענייני העולם הזה ולעמול בתורה בלבד, אינם ממשיכים בדרכו של אברהם אבינו, ואינם יכולים לזכות ביבוס' שהיא המקום שממנו נוצר אדם הראשון.

ובכל אופן, כוונת פרקי אליעזר בסיפור על אברהם שרץ אחר 'בן הבקר' היא להראות שבאברהם אבינו קיימים שני הצדדים הנעלים הנצרכים בדמות הייצוגית שממשיכה את תפקידו של אדם הראשון, אברהם עוסק בתורה והוא עוסק גם בגמילות חסדים, ולכן הוא זורעו יזכו גם במערת המכפלה שבחברון וגם במקום המקדש שבירושלים. ואכן בסופו של דבר דויד שמלך בתחילה בחברון בא והוריש את **היבוס מירושלים**. ויש בתנ"ך שני תיאורים שונים לגירוש היבוסים מירושלים, והבנת המשמעויות השונות מתבארת במאמר **"דויד וגרוש היבוסים"**.²

¹ כאשר התנ"ך מזכיר את השם "יהודה" וכוונתו לשבט יהודה, התרגום מתרגם "דְּבֵיִת יְהוּדָה"; כלומר, "האנשים) של בית יהודה". אולם בספר שופטים תרגום יונתן חורג מהרגלו, ובכמה מקומות הוא משאיר את השם "יהודה" ללא שינוי. כמו כאן: "וכבש יהודה ית עזה וית תחומא וית אשקלון וית תחומא וית עקרון וית תחומא: והוה מימרא דה' בסעדיה דבית יהודה ותריכו ית יתבי טורא, ובתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא להון".

² בפרושו לתורה (דברים יב, יז) הביא רש"י את דברי הספרי וכפי שהם מתבארים בפרקי דרבי אליעזר. אך בפירושו לתנ"ך (יהושע טו, סג; שופטים א, כא; שמואל ב ה, ה) פירש רש"י באופן חילופי, ופירש שמדובר בשבועה שנשבע אברהם בעת שכרת ברית עם אבימלך מלך הפלישתים, שאבימלך ביקש בה: "וְעַתָּה הִשְׁבַּעָה לִי בְּאֱלֹהִים הַנְּהָ אִם תִּשְׁקֶר לִי וּלְגִינִי וּלְקַדְדִי" (בראשית כא, כג). ובאו המפרשים שאחרי רש"י וקיבלו את דבריו, והניחו שרש"י מצא כך במדרש. ואפשר שכך אכן מצא רש"י במדרש כלשהו שלא הגיע לדינו. ובכל אופן אבימלך מלך הפלישתים מופיע בתורה בתור גוי שבאופן רשמי משתדל לנהוג בצדק ולשמור את שבע מצוות בני נוח, ואברהם כרת עמו ברית. ואפשר שגם ברית זו היא בעצם ברית עם כל גוי שהוא חסיד ושומר את שבע מצוות בני נוח, וכפי שהיבוסים מצטייר בנבואת זכריה.

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י יתוח ובירור מקיפים במקורות בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך מהדורה מיוחדת לזמן מגפת הקורונה)

Manchester, England

מנצ'סטר, אנגליה

תש"ף

קדיש ללא מנין

שאלה

האם יש היתר לומר קדיש באמצעות קשר אלקטרוני כמו זום, סקייפ, פייס טיים וכד' שבאמצעותו יהיו נוכחים עשרה?

תשובה

אין אומרים קדיש אלא בעשרה זכרים גדולים.¹ בשעת הדחק ניתן לומר עם תשעה גדולים וקטן – ראו פרטים בשו"ת במראה הבזק ט, א.

על מנת שעשרה יצטרפו למניין, הם צריכים להיות במקום אחד, כגון בחדר אחד או בסמיכות זה לזה.²

¹ מבואר במשנה (מגילה פרק ד משנה ג):

"אין פורסין את שמע ואין עוברין לפני התיבה ואין נושאים את כפיהם ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא ואין עושין מעמד ומושב ואין אומרים ברכת אבליים ותחנומי אבליים וברכת חתנים ואין מזמנין בשם פחות מעשרה ובקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן." וטעם הדבר מבואר בגמרא (מגילה כג ע"ב):

"מנא הני מילי? אמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: דאמר קרא ונקדשתי בתוך בני ישראל - כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה. מאי משמע? - דתני רבי חייה: אתיא תוך תוך, כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל, וכתוב התם הבדלו מתוך העדה, ואתיא עדה עדה, דכתיב התם עד מתי לעדה הרעה הזאת, מה להלן עשרה - אף כאן עשרה."

וכן בגמרא בברכות (כא ע"ב):
"אמר רב אדא בר אהבה: מנין שאין היחיד אומר קדושה - שנאמר: ונקדשתי בתוך בני ישראל - כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה. מאי משמע? דתני רבנאי אחוה דרבי חייה בר אבא: אתיא תוך תוך. כתיב הכא: ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתוב התם: הבדלו מתוך העדה הזאת, מה להלן עשרה, אף כאן עשרה."

ולגבי קדיש מבואר במסכת סופרים (פרק י הלכה ו):

"אין פורסין על שמע, לא בישיבה ולא בעמידה, ואין עוברין לפני התיבה, ואין נושאים את כפיהן, ואין קורין בתורה, ואין מפטירין בנביא, ואין עושין מעמד ומושב על אנשים, כל שכן על נשים שאין עושין מעמד ומושב על נשים, ואין אומרים קדיש וברכו פחות מעשרה." ובביאור המשך דברי המסכת סופרים שם עיין בשו"ת במראה הבזק חלק ח סימן ו וחלק ט סימן א.

וכן פסק הרמב"ם (תפילה ונשיאת כפים פרק ח הלכה ה-ו)

"וכן לא יהיה אחד מברך ברכת שמע והכל שומעים ועונין אחריו אמן אלא בעשרה, וזה הוא הנקרא פורס על שמע, ואין אומרים קדיש אלא בעשרה, ואין הכהנים נושאים ידיהם אלא בעשרה והכהנים מן המנין, שכל עשרה מישראל הם הנקראים עדה שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת וגוי והיו עשרה שהרי יצאו יהושע וכלב.

וכל דבר קדושה לא יהא אלא בתוך העדה מישראל שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, וכל אלו הדברים אם התחילו בהם בעשרה והלכו מקצתם אף על פי שאין רשאים יגמרו השאר."

וכן נפסק בשו"ע או"ח סימן נה סעיף א):

"אומרים קדיש. ואין אומרים אותו בפחות מ' זכרים בני חורין גדולים שהביאו ב' שערות, וה"ה לקדושה וברכו שאין נאמרין בפחות מעשרה."

ועיין בשו"ת יחיה דעת חלק ו סימן מה שאלו שאומרים קדיש בבית קברות בלא עשרה טועים ואין לענות אחריהם אמן. וכן עיין בשו"ת אגרות משה (חלק ב סימן צח) שאין לעשות מניין קטנים על מנת לחנכס, שאין לומר דבר שבקדושה בלא עשרה. ועיין שם שדן האם האיסור לומר דבר שבקדושה בלא עשרה אם הוא דאורייתא. וכן עיין בפסקי תשובות (נה, א) ובמקורות שציינן שם.

² מבואר בגמרא (עירובין צב ע"ב):

"צבור בגדולה ושליח צבור בקטנה - יוצאין ידי חובתן. ציבור בקטנה ושליח צבור בגדולה - אין יוצאין ידי חובתן. תשעה בגדולה ויחיד בקטנה - מצטרפין, תשעה בקטנה ואחד בגדולה - אין מצטרפין."

ומבואר שם בסוגיה שכאשר חצר גדולה נפרצה לחצר קטנה, החצר הגדולה מושכת אצלה את מה שבקטנה, אך אין הקטנה מושכת אצלה מה שבגדולה. ולכן אם יש תשעה בגדולה הם מושכים אצלם את מי שנמצא בקטנה, ועל ידי כך הוא מצטרף למניין, אך אם תשעה בקטנה, אינם יכולים למשוך אצלם את מי שנמצא בגדולה, ואף הוא אינו יכול למשוך אותם אצלו כיוון שאין הרוב נמשכים אצל היחיד. ומזה מבואר שעל מנת שיצטרפו למניין צריכים להיות במקום אחד, כגון בחצר אחת.

וכן פסק הרמב"ם (תפילה ונשיאת כפים פרק ח הלכה ז):

"וצריך להיות כולם במקום אחד ושליח ציבור עמהם במקום אחד, חצר קטנה שנפרצה במלואה לחצר גדולה והיו תשעה בגדולה ויחיד בקטנה מצטרפין, תשעה בקטנה ויחיד בגדולה אין מצטרפין, ציבור בגדולה ושליח ציבור בקטנה יוצאין ידי חובתן, ציבור בקטנה ושליח ציבור בגדולה אין יוצאין ידי חובתן שהרי הוא מופלג מהם ואינו עמהם במקום אחד מפני שיש בגדולה פסין מכאן ומכאן הרי היא כמו מופלגת מן הקטנה ואין הקטנה מופלגת מן הגדולה אלא הרי היא כקרן זוית שלה."

וכן נפסק בשולחן ערוך (או"ח נה, יא) שצריכים להיות במקום אחד. ועיין שם בהמשך הסימן בשו"ע ובמפרשים שדנו בהרחבה אודות מקרים שונים אם יכולים להצטרף, וכגון שרואים זה את זה, או כגון שהם בחדר אחד אך יש בו מחיצות, אך על כל פנים ברור שלכל הדעות שעל מנת שיצטרפו למניין הם צריכים להיות בקרבת מקום זה לזה. ולכן, אם אינם בקרבת מקום זה לזה, אף על פי שמתקשרים באמצעות מכשיר כל שהוא, אינם מצטרפים למניין.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרדיך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב יעקב אריאל

הרב פרופ' אברהם שטינברג

הרב פרופ' דרור פיקסלר

הרב פרופ' נתן קלר